

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ АДАПТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ВИКЛАДАЧА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВВНЗ

Василь Цибулько, полковник, старший викладач кафедри військової підготовки
Національної академії Державної прикордонної служби
ім. Б. Хмельницького
м. Хмельницький

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ АДАПТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ВИКЛАДАЧА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВВНЗ

У статті автор розкриває основні параметри, за якими пропонується здійснювати оцінювання рівня адаптаційної готовності цивільного викладача до професійної діяльності у вищому військовому навчальному закладі.

Постановка проблеми. Особливістю сучасної соціокультурної ситуації і стану фундаментальних та прикладних досліджень є наявність гострої потреби в таких підходах і технологіях, що найбільш адекватно відображають динамічні зростаючі тенденції у суспільстві, виявляють професійний потенціал особистості педагога і механізми його реалізації в суперечливих умовах функціонування сучасної вищої військової школи.

Важливе місце у розв'язанні даних завдань відводиться діяльності педагога, спрямованій на всебічний розвиток особистості того, кого навчають, формування якостей, що забезпечують саморозвиток і самовдосконалення майбутніх офіцерів. Системотвірною навчально-виховного процесу у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) виступає особистість викладача, що і визначає його професійну позицію, соціальну спрямованість діяльності і спілкування.

Недостатній рівень психолого-педагогічної підготовленості науково-педагогічного складу ВВНЗ, відносно низький рівень їх мотивації до професійного самовдосконалення, як правило, зумовлюють неадекватні уявлення про сильні та слабкі сторони професійно-педагогічної діяльності, про можливість реалізації у ній потенційних можливостей щодо саморозвитку особистості. Їх самовдосконалення спрямоване здебільшого на накопичення знань, а не на розвиток професійно важливих якостей, що вкрай необхідні для повсякденної творчої навчально-виховної діяльності. Змінитись багатьом молодим педагогам сьогодні заважають: стереотипність уявлень про діяльність викладача, що склалась у них ще в студентські роки; шаблонність мислення; невпевненість у власних можливостях. З іншого боку, усе зростаючі вимоги до підготовки офіцерів

для Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України та інших силових структур, новіні дидактичні системи, складні навчально-виховні ситуації та механізми реалізації педагога в суперечливих умовах функціонування сучасної вищої військової школи вимагають формування у нього високого рівня адаптаційної готовності до професійної діяльності (із урахуванням особливостей ВВНЗ), опанування методами саморозвитку та самовдосконалення особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу вивчення зазначеної проблеми покладено наукові доробки вчених, що присвячені цілісному професійному розвитку особистості педагога, зокрема праці, в яких досліджуються психолого-педагогічні аспекти: професійного становлення педагога (О. В. Бірченко, О. П. Корольов, С. Д. Максименко, Н. П. Максимчук, В. П. Москалець, О. Д. Сафін, О. Г. Солодухова, Т. Д. Щербан), його майстерності (І. Ф. Видрін, К. О. Кальницька, Н. В. Кузьміна, Л. В. Малаканов), процесу викладання у вищій школі та підготовки викладачів до роботи в ній (В. О. Балашова, О. Ф. Бондаренко, О. Г. Мороза, В. І. Юрченко, В. В. Ягупова), педагогічної творчості (В. В. Грінькова, В. А. Кан-Калик), взаємин та спілкування у навчально-виховному процесі (Г. Ю. Микитюк, Б. І. Приймака та ін.). Заслужують на увагу дослідження загальних і спеціальних педагогічних здібностей В. М. Галузинського, М. В. Євтуха, М. В. Савчина та ін.

Завданням дійсного дослідження є: на основі результатів аналізу характерних труднощів педагогічної діяльності та основних її функцій виявити основні параметри, що характеризують рівень адаптаційної готовності цивільного викладача до професійної діяльності у ВВНЗ.

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ АДАПТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ВИКЛАДАЧА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВВНЗ

Виклад основного матеріалу. Узагальнення матеріалів досліджень [2; 3; 5 та ін.] дозволило нам виокремити характерні труднощі педагогічної діяльності (табл. 1).

розвитку, є немислимою без глибоких знань психології людини, структури і закономірностей виникнення та функціонування психіки, свідомості, особистісних, вікових та індивідуальних

Таблиця 1

Характерні труднощі цивільних викладачів у педагогічній діяльності

Вид педагогічної діяльності	Характерні труднощі
1	2
Постановка і вирішення педагогічного завдання	Порушення балансу між навчальними, розвиваючими і виховними завданнями. Відсутність зв'язку між педагогічними завданнями. Відсутність прогнозу відстроченого результату вирішення педагогічних завдань
Педагогічна взаємодія	Фрагментарність у вивченні особистості курсанта. Статичність сприйняття (особистість курсанта розглядається поза процесом його становлення, розвитку і формування). Ототожнення знань, здібностей курсанта. Не володіння методами психологічного вивчення інтелекту й особистості того, кого навчають. Прагнення викладача ВВНЗ оцінювати курсантів за зовнішніми ознаками (зовнішній вигляд, дисципліна тощо). Реагування викладача ВВНЗ на окремі вчинки курсанта без прагнення знайти причину. Дії шляхом проб і помилок. Опора на репродуктивну діяльність тих, кого навчають.
Самоконтроль і самокорекція	Недостатня повнота і системність психологічних знань. Недостатня рефлексія і низька критичність стосовно себе, своєї діяльності.
Навчання	Діяльність педагога спрямована на формування репродуктивних здібностей курсантів. При навчанні не враховуються мотиваційні механізми пізнавальної діяльності тих, кого навчають. На заняттях переважає домінуючий стиль, який займає комунікативний простір. Вибіркове ставлення до курсантів. Пряме копіювання методичних розробок. Акцентування уваги на успішності. Оцінка особистості курсанта через його успішність.
Виховання	Акцентування уваги на зовнішній бік поведінки і дисципліни. Неврахування у своїй діяльності мотивів вчинків курсантів. Прагнення нав'язати курсантам власні стереотипи поведінки, спілкування.
Педагогічне спілкування	Неврахування у діяльності комунікативних завдань. Невміння представити спілкування у вигляді системи завдань. Незнання неформальної структури навчальної групи. Порушення розподілу уваги між викладенням навчального матеріалу і роботою аудиторії. Використання негативних емоційно забарвлених дисциплінуючих впливів.

Систематизація труднощів цивільних викладачів у педагогічній діяльності дозволила розглянути професійну адаптацію в контексті функцій педагогічної діяльності.

Для педагога, особливо викладача вищого військового навчального закладу, важливим та суттєвим показником його професійної адаптації, на наш погляд, є адекватна гармонізація усіх функцій педагогічної діяльності. Виокремлюють п'ять основних функцій педагогічної діяльності: інформаційна, розвиваюча, орієнтаційна, мобілізаційна, дослідницька [4]. Інформаційна функція вимагає від педагога глибокого та вільного володіння навчальним матеріалом. Реалізація розвиваючої функції, у якій відображається єдність навчання, виховання та

психологічних особливостей кожного. Орієнтаційна функція передбачає знання ціннісних орієнтацій тих, хто навчається, щодо природного і соціального середовища та умінь їх формувати. Мобілізаційна функція спрямована на формування у курсантів (слухачів) мотивів до пізнавальної активності та самостійності. Дослідницька функція вимагає від педагога творчого підходу до педагогічних явищ [1], знання технологій та методів психолого-педагогічних досліджень для створення оптимальних умов успішного розв'язання педагогічних завдань.

Кожна функція педагогічної діяльності визначає необхідність розвитку певних знань, умінь і навичок, які реалізуються і переходять в основні педагогічні здатності: пізнавальні

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ АДАПТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ВИКЛАДАЧА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВВНЗ

(гностичні), конструктивні, комунікативні та організаторські.

До **гностичних** здатностей відносять:

- глибокі знання психіки тих, хто навчається, їх психічних станів;
- уміння відбирати необхідну наукову інформацію;
- педагогічна спостережливість (розуміння суті за зовнішніми незначними ознаками, проникнення у внутрішній світ тих, хто навчається);
- швидкість та гнучкість мислення, що відображається за рівнем IQ – коефіцієнта інтелекту;
- педагогічний оптимізм (підхід до тих, хто навчається, з оптимістичною гіпотезою, з вірою в резерви особистості).

Ці здатності тісно пов'язані з психолого-педагогічним мисленням (виявлення зовнішньо прихованих ознак та особливостей педагогічної ситуації у ході їх порівняння та класифікації, опрацювання рішення).

Гностичні здатності є загальноінтелектуальною основою педагогічної праці. Оскільки функції педагогічної діяльності тісно пов'язані між собою, нами віднесено до гностичних такі спеціальні здатності рефлексивного рівня, як:

- педагогічна інтуїція;
- імпровізація;
- готовність приймати рішення з урахуванням здібностей та інтересів тих, хто навчається;
- готовність до інноваційної діяльності у сфері освіти, володіння її засобами.

Рефлексивна природа діяльності педагога визначається тим, що суть цієї професії – міжособистісна взаємодія, постійна координація своїх дій з діями тих, хто навчається. Вона є ефективною тією мірою, якою він здатен їх розуміти, приймати і сприяти. Таким чином, рефлексія тісно пов'язана з емпатією.

Емпатію відносять до тих якостей особистості педагога, які мають високу професійну значущість. Під емпатією розуміють здатність людини розуміти внутрішній світ іншої людини, структуру її мислення, співпереживати; здатність ототожнювати себе з іншими, приймати їхню позицію, проявляти доброзичливість та повагу до тих, хто навчається.

На певному рівні сформованості рефлексивного компонента педагогічних здатностей викладача формується психолого-педагогічна інтуїція і здатність до педагогічного впливу. Інтуїція має принципове значення для професійно-педагогічної діяльності та набуває прояву у гнучкості, швидкості відчуття змін у ситуації, зміні стратегії педагогічного впливу, розвитку самостійності тих, хто навчається.

Конструктивні здатності тісно пов'язані з такими поняттями, як:

- результативність праці (з психологічної точки зору – наявність результатів – якісних змін у психіці тих, хто навчається, і тих, хто навчає);
- ефективність праці (відповідність результату поставленим цілям і завданням);
- оптимальність праці (досягнення найкращого результату за певних умов);
- професійна компетентність (обізнаність педагога щодо знань і вмінь, їх нормативних ознак, які необхідні для здійснення цієї праці, наявність таких якостей).

До переліку конструктивних умінь увійшли:

- уміння оцінювати реальний стан навченості та можливості бути навченим курсантів (слухачів);
- уміння здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до них;
- уміння накреслювати перспективи їх індивідуального подальшого розвитку.

Наявність таких об'єктивно необхідних педагогічних умінь визначається діагностичними здатностями педагога:

- планувати діяльність з урахуванням індивідуальних завдань розвитку тих, хто навчається;
- конструктивно організовувати професійну діяльність (систематизуючи завдання, цілі, способи, умови, результати) та розуміти причинно-наслідкову зв'язки між ними;
- переходити від оцінювання окремих педагогічних умінь до оцінювання результативності, ефективності своєї діяльності в цілому;
- усвідомлювати взаємозв'язок між формами діяльності і результатами навченості та вихованості курсантів (слухачів), порівнювати і розрізняти навченість та особливості особистості тих, хто навчається.

Конструктивні педагогічні вміння включають і дослідницькі вміння:

- формулювати складні питання практики у вигляді наукової проблеми;
- здійснювати цілеспрямоване спостереження, педагогічний експеримент із аналізом його результатів.

Комунікативні здатності і вміння – це вміння спілкуватися, обмінюватися інформацією та на цій основі налагоджувати педагогічно доцільні відносини між учасниками педагогічного процесу. Основними компонентами комунікативного процесу є такі:

- сприйняття та розуміння іншої людини, але, разом з тим, уміння “подати себе”, самовиражатися;

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ АДАПТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ВИКЛАДАЧА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВВНЗ

- уміння наближувати свою точку зору та співбесідника, настрої;

- уміння управляти спілкуванням, вносити в нього необхідні корективи.

Такі уміння виступають як узагальнена властивість особистості – комунікабельність. За допомогою педагогічного спілкування вирішуються ті ж завдання навчання і виховання, що визначаються проміжними і кінцевими результатами педагогічної діяльності.

Організаторські здатності і вміння відіграють особливу роль у діяльності викладача. Виховання, організація пізнавальної, науково-дослідницької та іншої діяльності тих, хто навчається, – є елементами управління. Організаторські вміння поєднують усі інші педагогічні вміння. Педагог не може бути хорошим організатором, не маючи здатності передбачати і планувати, розуміти іншу людину та спілкуватися з нею, переконувати її тощо. Організаторські уміння мають такі ознаки: вміння постановки завдання; якісний контроль за ходом виконання; підбиття підсумків та адекватне оцінювання результатів.

Перераховані прості, на перший погляд, дії визначають необхідність певних здатностей та якостей особистості:

1. Загальні психологічні особливості:

- спрямованість особистості;

- підготовленість її в області діяльності, що організується;

- комунікабельність;

- активність;

2. Організаторські здатності:

- здатність урахувати психологічні особливості людини, групи людей, тобто вибірковість уваги;

- здатність стимулювати (підвищувати ефективність, якість) вирішення поставлених завдань.

Запропоновані функції педагогічної діяльності необхідно взяти за основу при створенні педагогічної технології формування адаптаційної готовності цивільних викладачів до професійної діяльності у ВВНЗ.

Показниками сформованості адаптаційної готовності визначаємо такі:

- емоційна стабільність;

- адекватна або дещо завищена самооцінка;

- емпатія;

- низький рівень тривожності;

- відсутність негативних проявів характеру (байдужість, агресія, скептицизм тощо).

Критеріями ефективності адаптаційного процесу можуть слугувати параметри, що характеризують діяльність викладача:

- успішність тих, хто навчається;

- взаємна задоволеність навчанням;

- самостійність;

- творчий підхід;

- глибоке вивчення тих, хто навчається;

- оперативність виховних заходів;

- ефективний контроль педагогічного впливу;

- вихідна методична успішність як здатність педагога до удосконалення методики викладання;

- підсумкова методична успішність викладацької діяльності;

- участь у науково-дослідницькій роботі.

Із цих параметрів нами сформовано чотири групи: навчальна успішність, виховна результативність, методична успішність та дослідницька активність.

Висновок. Рівень сформованості адаптаційної готовності цивільного викладача до професійної діяльності у ВВНЗ можна визначити через запропоновані параметри. Підставою для такого оцінювання є очевидна залежність: чим вищий рівень сформованості адаптаційної готовності, тим краще реалізується навчально-виховний процес та вищі його кінцеві результати.

1. Грінков В. В. *Шляхи та умови підвищення педагогічної творчості викладачів вищих військових навчальних закладів: Дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02.* – Хмельницький, 1999. – С. 116.

2. Желдак А. А. *Організаційно-методичні рекомендації щодо організації роботи з викладачами-початківцями академії: Методичний посібник.* – Хмельницький: Видавництво академії ПВУ, 1998. – 20 с.

3. Мороз А. Г. *Профессиональная адаптация молодого учителя.* – К.: "Правда Ярославичем", 1998. – 326 с.

4. Олексієнко Б. М. *Викладач військової академії: Підручник.* – Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 1997. – 185 с.

5. *Педагогічна майстерність. Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюн.* – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.